

A Kutatóintézet könyvtárának múltja és jelene

SIMONFAI JUDIT¹

Egy kis könyvtártörténet

Egy jubileum kapcsán az ember óhatatlanul a gyökereknél kezdi az emlékezést. Az Intézet könyvtárának története, legalábbis állományát tekintve, messzebbre nyúlik vissza mint az Intézet története.

1945. okt. 8-án a Teleki Pál Tudományos Intézet keretén belül alakult meg a Földrajzi Adattár, amelynek bázisát az Államtudományi Intézet anyagából kiemelt kb. 300 könyv és ugyanannyi térkép képezte.

1949. szept. 15-én megszűnt a Teleki Intézet – amely már 1948-ban a Kelet-európai Tudományos Intézet elnevezést kapta – és ekkor új intézményként létesült a Földrajzi Könyv- és Térképtár, SIMON László vezetésével. A Földrajzi Adattár állománya ekkor már 1710 kötet könyv, mintegy 1300 térképlap és az akkoriban feloszló intézményektől örökölt további kb. 500 kötetnyi könyv volt.

1951. októberében KOCH Ferenc vezetésével a Földrajzi Könyv-és Térképtár az akadémiai kutatóhálózat tagja lett, majd 1952. januárjától MTA Földrajztudományi Kutatócsoport néven folytatta működését.

A Földrajzi Könyv-és Térképtár elsősorban tudományos műhely volt, de már a kezdetektől jelentős könyvtári tevékenységet folytatott. 1951 és 1955 között VAGÁCS András nemcsak mint geográfus, hanem mint könyvtáros is sokat tett azért, hogy a Földrajzi Könyv-és Térképtár megfeleljen egy földrajzi alapkönyvtár követelményeinek. Megkezdte a betűrendes katalógus építését és emellett az ő nevéhez fűződik az a speciális földrajzi szakrendszer, amely téma és földrajzi hely szerint tárja fel a dokumentumokat, betűjelzeteket alkalmazva. 1961 után azonban a nemzetközileg is alkalmazott, korszerűbb Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) váltotta fel ezt a fajta katalógust.

Nagy eredmény volt a Földrajzi Könyv- és Térképtár Értesítőjének (a Földrajzi Értesítő elődjének) megjelentetése 1951-ben, amelynek számai még rotaprintes sokszorosítással készültek. Már a kezdetekre jellemző a hagyományos könyvtári feladatok ellátásán túl a dokumentációs munka. Az 1952-től megjelenő Földrajzi Értesítő külön rovatában rendszeresen közölték a külföldi, elsősorban a szovjet földrajzi folyóiratok számainak annotációs tartalomjegyzékét.

1955-ben a könyvtár Zichy Jenő út 4. sz. alatti épületéből a Nádor u. 7. sz. alá költözött. Az átköltözés nem segített a könyvtár elhelyezési gondjain. Újabb költözésre 1958–1959-ben került sor, amikor is az állomány a Népköztársaság útja 62. sz. alá került. Ez már nagy lépést jelentett a könyvtár életében, mert új állványok felállításával, a térképállomány korszerűbb tárolásával, valamint jelentős, nem a gyűjtőkörbe tartozó anyag selejtezésével javultak a működés feltételei.

1959 és 1963 között LÉCES Károly, majd 1963 és 1974 között CRAVERO Róbertné vetetése alatt működött a könyvtár. Az ő személyében egy igen aktív, több nyelvet tudó, jó szervezőképességű könyvtárvezető irányítása alatt szinte fénykorát élte a könyvtár. A korábbról elmaradt feldolgozatlan állomány válogatása, selejtezése és feldolgozása folyamatosan haladt, és a külföldi szakirodalom iránti megnövekedett igény a dokumentációs munka további kiszélesítését eredményezte. Lehetőség nyílt külön dokumentátor (RADÓ Lászlóné) alkalmazására, ami a könyvtár külföldi kapcsolatainak fejleszté-

¹ MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 1112 Budapest, Budaörsi út 45.

sére is jó alkalom volt. Ekkor indult a kapcsolat a Bibliographie Géographique Internationale és az Institut für Länderkunde intézményeivel, amelyekkel mind a mai napig megmaradt a kölcsönös együttműködés.

1964-től a beérkező földrajzi folyóiratok feldolgozása témafigyelés keretében, címfordítással és tárgyszavazással készült és ily módon lehetett létrehozni egy dokumentációs katalógust. Napjainkban már a számítógépes adatbázis jelentős részét képezi ez a fajta tevékenység.

Az idegen nyelvű kiadványok megjelentetésével kapcsolatos szerkesztési, gépelési és sokszorosítási feladatok ellátása szintén a könyvtárra hárult, és már ekkor kialakult az a máig fennálló gyakorlat, hogy a könyvtár tevékenyen vesz részt konferencia kötetek összeállításában, kiállítások szervezésében.

1967. jan. 1-i hatállyal a Földrajztudományi Kutatócsoportot eredményes munkájának elismeréseként intézetté szervezték át, és azóta mint Földrajztudományi Kutatóintézet működik. A megnövekedett kutatási feladatok, a hazai és nemzetközi rendezvények egyre inkább nélkülözhetetlenné tették a könyvtár munkáját. Kialakult az intézeti kiadványok sora (Geographical Abstracts of Hungary, Elmélet-Módszer-Gyakorlat, Intézeti munkajelentések), egyedi kiadványok (konferenciakötetek), bibliográfiák (Geodok), szakbibliográfiák (téma szerint), földrajzi dokumentáció (Természetföldrajzi dokumentáció, Gazdaságföldrajzi dokumentáció, Szovjet földrajz), továbbá a földrajzi repertóriumok (Földrajzi Folyóirat-Repertórium, Magyar Földrajzi Folyóirat-Repertórium). Sokszorosításukra, cserekapcsolatok útján való terjesztésükre a könyvtáron keresztül került, s kerül sor ma is.

1974-ben a könyvtár és dokumentáció két szorosan együttműködő szervezeti egységre oszlott SIMONFAI Judit, ill. CRAVERO R.-né, majd ASZTALOS István irányítása alatt. 1982 után fokozatosan ismét egy egység lett belőle, továbbra is vállalva a dokumentációs feladatokat.

1999 végén az MTA kutatóhálózatának konszolidációja keretében, feladva a régi, patinás, belvárosi székházat, új helyre (Budaörsi út 45.) költözött az Intézet a könyvtárral együtt. A félelmek ellenére a jelenlegi elhelyezés minőségileg jobbnak mondható a korábbinál. Nagyobb, napos, világos területen, kulturált körülmények között működik a könyvtár és az MTA Kutatóházban levő intézményekkel is kialakult a kölcsönös, jó együttműködés.

A könyvtár tevékenysége, szolgáltatásai

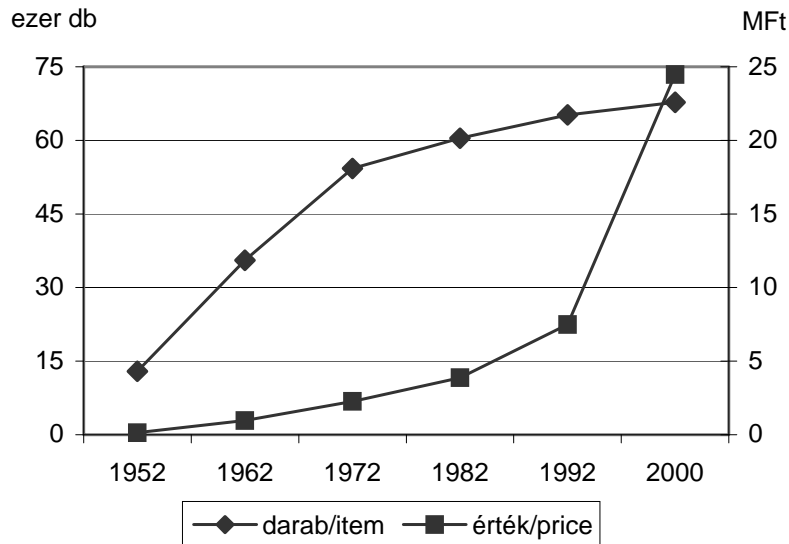
A könyvtári alapfeladatok, állománygyarapítás, feldolgozás, tájékoztatás és a dokumentációs munka ellátása, az anyagi nehézségek ellenére (beszerzés, létszámleépítés) a hosszú évtizedek során folyamatos volt.

Az alábbi ábra érzékelteti azt a hatalmas gyarapodást, amely a könyvtár indulásától a mai napig megfigyelhető (*1. ábra*). A darabszám emelkedése nincs arányban az érték emelkedésével, az az árak drasztikus emelkedésének tudható be. A számok mögött a beszerzés módja, a vétel, a csere és az ajándék együttesen jelenik meg.

A cserekapcsolatok egyre inkább felértékelődnek és azok az intézetek, ill. könyvtárak vannak kedvező helyzetben, amelyek saját folyóirattal, kiadványokkal rendelkeznek. A jó állománygyarapítási politika eredményeként a Francia Intézetten keresztül két francia szakmai folyóirat érkezik, és dokumentációért cserébe olyan rangos referáló lapokat küldenek, mint pl. a Bibliographie Géographique Internationale és a Geographical Abstracts. A könyvtárnak jelenleg 82 külföldi és 14 belföldi cserepartnere van, a kiadványcsere a Földrajzi Értesítőre és az alkalmi intézeti kiadványokra épül.

Az állománygyarapítás új, ma már egyre szükségszerűbb eszköze a pályázatok benyújtása. Az Intézet könyvtára többször pályázott sikeresen. A legeredményesebb talán a Geobase adatbázisra - az MTA Regionális Kutatások Központjával, az MTA Politikai Tudományok Intézetével, a pécsi JATE Közgazdaságtudományi Karával valamint az ELTE Földrajzi Könyvtárával - benyújtott könyvtári OTKA pályázat, amely harmadik éve eredményes.

A Geobase több tudományt átfogó bibliográfiai adatbázis, amely széleskörű áttekintést nyújt a természet- és társadalomföldrajz a föld- és környezettudományok, ökológia, és a kapcsolódó tudományágak nemzetközi irodalmáról napjainktól 1994-ig visszamenően. A bibliográfiai adatokon és

1. ábra. A könyvtár állománygyarapodása 1952–2000 között

The expansion of the library between 1952–2000

tárgyszavakon kívül minden rekord rövid ismertetést is tartalmaz. Az alapvető, 2067 tudományos és műszaki folyóirat mellett forrásműveket, konferenciaismertetőket, kutatási jelentéseket is feldolgoz, forrásanyagul szolgálva a külföldi szakirodalmat tanulmányozó multidiszciplináris kutatások számára.

Az Intézet vezetőségének és a kutatók támogatásának köszönhetően a vezető szakmai lapok folyamatosan járnak a könyvtárba és néhány fontos folyóirat on line is elérhető a nyomtatott változat mellett.

A beszerzési megszorításokat ellensúlyozhatja a könyvtárközi kölcsönzés, amely nemcsak az eredeti anyag kölcsönzését jelenti, hanem a másolatok kérését is. A könyvtár tagja az Országos Dokumentumellátó Rendszernek, amely lehetővé teszi az e-mailen keresztül történő kölcsönzést, lényegesen lerövidítve az anyagok célbajutási idejét.

Szakirodalmi feldolgozás és tájékoztatás

Az első jelentős változást a könyvtári szolgáltatások területén a Nemzeti Információs Infrastruktúra pályázatán 1989-ben nyert számítógép jelentette. 1990-ben kezdődött az intézetbe járó magyar és külföldi folyóiratok feldolgozásának gépre vitele. A feldolgozáshoz az ISIS3.0 saját kidolgozású űrlapjai szolgáltak. A folyóiratcikkek címfordítással, tárgyszavazással készültek, szem előtt tartva a többszemponú visszakeresés igényét.

A felvitt rekordokból félévenként, ill. a magyar anyagból évenként jelent meg kiadvány, amit a cserepartnernek is megkaptak. A tájékoztatás alapját képező adatbázisok még a Földrajzi Értesítő és a Földrajzi Közlemények című folyóiratok feldolgozott évfolyamai valamint a löszirodalomból készült, könyvet, folyóiratot egyaránt magába foglaló 778 rekordos adatbázis is.

2000-ben nyílt lehetőség a további számítógépes fejlesztésre. Az újonnan vásárolt integrált könyvtári szoftver lehetővé tette, hogy számítógépes katalógus váltsa fel a hagyományos cédulakatalógust. A korábbi adatbázisok konverzió segítségével szintén ebben a katalógusban található, így a tájékoztató munka egyszerre terjed ki az új beszerzésekre és a dokumentált folyóiratok cikkanyagára.

Bár a könyvtár korlátozottan nyilvános szakkönyvtár, nyitott minden olvasó felé és tájékoztatást nyújt minden olvasónak. Az intézeti munkatársakon kívül főleg az egyetemi és főiskolai hallgatók veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat. A könyvtárnak évente 220-250 beiratkozott olvasója van.

Hosszú évek óta hagyomány, hogy az Országos Középiskolai Tanulmányi versenyek témáihoz ajánló bibliográfiát készít a könyvtár, és fogadja a versenyben résztvevő középiskolai diákokat.

A rendszerváltás hozta új piaci szemlélet a hagyományos könyvtári feladatok ellátásán túl a könyvtárt is rákényszerítette arra, hogy hozzájáruljon az intézet árbevételéhez. Az intézeti kiadványok árusítása természetesen sok többletmunkával jár, hiszen a propagandaanyag készítésétől a készletnyilvántartásig meg kell felelni az elvárásoknak.

Az MTA FKI Könyvtára a könyvtári együttműködésben

A tudomány jellegéből adódóan a földrajztudomány, amely a természetföldrajzot és a társadalomföldrajzot foglalja magába, egyaránt tartozik a társadalomtudományokhoz és a természettudományokhoz. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy fennállása óta az Akadémián belül tartozott már a Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályához, a Föld- és Bányászati Tudományok Osztályához, jelenlegi nevén a Földtudományok Osztályához. Ez a kettősség megmutatkozik a gyűjtőkörben is, és ennek megfelelően könyvtári kapcsolataiban is.

A könyvtár gyűjtőköre tehát a földrajz valamennyi ágzatának valamint a segéd- és rokontudományoknak az irodalma. A magyar szakirodalom gyűjtésében teljességre törekszik, míg a külföldi és a társtudományok irodalmának gyűjtését az Intézet aktuális kutatási témái és tudományos szükségletei határozzák meg.

Az akadémiai intézeti könyvtárak együttműködésének klasszikus korszaka az Akadémiai Könyvtár Hálózati Osztályának megszüntetésével zárult le. Ma már másfajta együttműködésben kell gondolkodni. Indokolja ezt egyrészt a számítógép adta lehetőség, másrészt az állománygyarapításra fordítható egyre kevesebb pénz. A könyvtári hálózatot a számítógép-hálózat váltja fel. Az elektronikus könyvtár időszakában a virtuális könyvtárak megteremtésének és látogatásának feltételei egészen mások. A hálózatra telepített katalógusok, az időszerű adatbázisok az elektronikus folyóiratok tértől és időtől függetlenül képesek létezni és nem igénylik semmiféle központi könyvtár irányítását.

A könyvtári együttműködés területei elsősorban az állománygyarapításra, könyvtárközi kölcsönzésre valamint a szakirodalmi feldolgozásra terjednek ki. Az együttműködő könyvtárak közül a legrégebbi, a Magyar Földrajzi Társaság könyvtára, leghatékonyabb partner az MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézetének könyvtára, és gyűjtőkörüknek megfelelően más könyvtárak is tevékenyen vesznek részt a könyvtárak közötti kapcsolatban. Az új székház teremtett jó lehetőséget az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóintézet, valamint az MTA FKK Geokémiai Kutatólaboratórium könyvtárainak együttműködésére, ami minden érintett megelégedésére szolgál. A gyarapodási jegyzékek kölcsönös tájékoztatást nyújtanak az új beszerzésekről, a kiadványcsere és az egymásközi könyvtárközi kölcsönzések az olvasói igények gyors kielégítésére töreksznek.

Az összehangolt állománygyarapítást szolgálja a MÁFI-val kötött együttműködési megállapodás is, amely 1992-ben jött létre 16 könyvtárral, és amelynek már 32 könyvtár a tagja. Az együttműködésben résztvevő könyvtárak rendelt folyóiratainak jegyzéke az éves folyóiratrendelés alapja.

Az MTA kutatóhálózatának konszolidációjával létrejövő interdiszciplináris kutatóközpontoknak az egyetemekkel együttműködve kell biztosítaniuk a megfelelő színvonalú információellátást.

Az intézet könyvtárának története archivált anyagaival, a szakirodalmi tájékoztatás módjával, kurrens folyóirataival és mindenkor cserekapcsolataival egyfajta tudománytörténetet is képvisel. Élete a folyamatosság, de ugyanakkor tükrözi azokat a változásokat is, amelyek szükségszerűen jellemzik a tudományos kutatás és a korszerű tájékoztatás alakulását az idők során.